

УДК 331.46 (477.85)

О.О.Боднарук, к.ф.-м.н., **О.В.Іванська**,
Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ,
м. Чернівці

АНАЛІЗ ПРИЧИН ПРИХОВУВАННЯ НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ НА ВИРОБНИЦТВІ ТА РІВНЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗАХВОРЮВАНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розглядається стан питань виробничого травматизму в Україні та світі. Порівнюються показники загального і смертельного травматизму в абсолютних цифрах. Звертається увага на неповний облік загального травматизму в Україні та недостатній аналіз його причин, що ускладнює оцінку потенційних ризиків нещасних випадків, а відповідно, і розробку ефективних заходів запобігання. Висвітлюються і аналізуються причини приховування нещасних випадків на виробництві та професійна захворюваність.

В статье рассматривается производственный травматизм в Украине и мире. Сравниваются показатели общего и смертельного травматизма в абсолютных цифрах. Обращается внимание на неполный учет общего травматизма в Украине и недостаточный анализ его причин, что затрудняет оценку потенциальных рисков несчастных случаев, а соответственно, и разработку эффективных мер предупреждения. Освещаются и анализируются причины сокрытия несчастных случаев на производстве и профессиональная заболеваемость

The article deals with industrial injuries in Ukraine and worldwide. Absolute numbers of general injuries rates and lethal injuries rates are compared. The article highlights incomprehensive accounting of general injuries rates and analysis of its factors that impede assessment of potential accidents' risks and appropriate prevention plans development. Reasons for concealment of industrial accidents and occupational diseases are analyzed.

Ключові слова: травматизм на виробництві, статистика, приховування, професійної захворювання, Україна, ЄС, порівняльний аналіз, Міжнародна Організація Праці, Конвенції та рекомендації щодо профілактики травматизму.

Як свідчить статистика, в Україні набуває актуальності проблема приховування нещасних випадків на виробництві. За останні 10 років рівень виробничого травматизму в країні знизився у кілька разів. Проте коефіцієнт тяжкості збільшився майже на 40%. Кожний 18-й нещасний випадок, пов'язаний з виробництвом, смертельний. Водночас у країнах Західної Європи на один смертельний випадок припадає 600-1200 випадків травмувань. Це свідчить про те, що у нашій державі значна кількість виробничих травм приховується від розслідування та обліку.

Дослідженню причин приховування нещасних випадків на виробництві присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як О.Коршунов, А.Кухаренко, А.Курінний, А.Соловійов, О.Фролов, О.Смик та інші.

Реальний стан з виробничим травматизмом значно відрізняється від того, що подає нам статистика. Зменшенню кількості зареєстрованих нещасних випадків значною мірою сприяє чинне законодавство про працю. Воно дає можливість роботодавцю укласти цивільно-правові договори або взагалі ніяк не оформляти трудові відносини з найманими працівниками. Як наслідок, певна кількість нещасних випадків, що стаються з такими працівниками, не розслідуються, а значить, не пов'язуються з виробництвом.

Основна ціль статті полягає у формулюванні та аналізі основних причин приховування нещасних випадків на виробництві та стану професійної

захворюваності в Україні.

Управління охороною праці у світі повсякчас вдосконалюється, але нещасні випадки на виробництві та професійні захворювання залишаються серйозною проблемою як у промислово розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються. За даними Міжнародної Організації Праці (МОП), економічні втрати від аварій та нещасних випадків на виробництві досягають 4% валового внутрішнього продукту світової економіки, а приріст ВВП становить 4,3%. Отже, майже весь прибуток нівелюється через величезні витрати на ліквідацію наслідків промислових аварій, відшкодування потерпілим на виробництві та їх реабілітацію.

Питання охорони праці та працівників є одним із найважливіших аспектів політичної діяльності країн Євросоюзу та його стратегією, яка базується на необхідності постійної модернізації системи управління виробничими та професійними ризиками, про що свідчить проект ЄС-МБП «Поліпшення стану безпеки праці та здоров'я на робочих місцях у контексті гідної праці» (МБП – Міжнародне Бюро Праці – це штаб-квартира МОП, розташована в Женеві).

Міжнародні конвенції та рекомендації з питань охорони праці розповсюджуються на всі заходи, що стосуються і національного рівня законодавства – національна політика повинна сприяти формуванню безпечного та здорового виробничого середовища. Для її реалізації в Україні використовується національна система охорони праці (СУОП). Вона включає такі механізми, як законодавчі та нормативно-правові акти, відповідальні органи, навчання і професійну підготовчу роботу служб охорони та гігієни праці, наукові дослідження, збір та аналіз даних про нещасні випадки і професійні захворювання тощо [1, с.16-17]. Національний координатор проекту ЄС-МБП «Поліпшення стану безпеки праці та здоров'я на робочих місцях у контексті гідної праці» в Україні Ольга Литвинюк наголошує, що безпека праці робітника починається з самого робітника, «...але відповідальність має бути поділена між державою, профспілками та роботодавцями. Будь-яка програма, будь-яка стратегія не повинна і не може бути розроблена без тристоронньої основи: організації профспілок, організації роботодавців і державних установ» [5; 6].

МОП вважає, що в країнах Європи співвідношення кількості нещасних випадків на виробництві становить приблизно 1:1000, тобто, на кожні 1000 нещасних випадків загального травматизму припадає один нещасний випадок зі смертельним наслідком. Отже, якщо за офіційними даними на виробництві в Україні у 2010 році загинуло 644 особи, то загальна кількість травмованих на робочих місцях має становити не менш 644 000 осіб, а не 11 698, як показує офіційна статистика [3, с.34]. За кількістю смертельних випадків виробничого травматизму на 1000 працюючих Україна значно випереджає економічно

розвинені країни Європи. Це ще один доказ того, що у нашій державі значна кількість виробничих травм переводиться в побутові (приховується від розслідування та обліку).

Близько 17 тисяч українських робітників щороку стають на роботі інвалідами. П'ята частина працівників, що отримали в Україні групу інвалідності, мають працездатний вік 45-50 років. Наслідки нещасних випадків коштують у 10 разів дорожче, ніж вартість заходів щодо їхнього попередження.

Правильність встановлення причин нещасних випадків і повноти їх обліку дає можливість оцінити ризик виникнення нещасних випадків та запровадити профілактичні заходи щодо їх запобігання.

Науковці виділяють п'ять причин приховування нещасних випадків на виробництві.

Причина перша. Виконання робіт без оформлення трудових відносин між роботодавцем і робітником – основна причина ухиляння від розслідування травмувань, вона позбавляє травмованих на виробництві соціального захисту. А в Україні, за деякими даними, поза офіційним обліком працює близько 5 млн. громадян. Як стверджують експерти, кількість одних лише смертельних випадків за таких юридичних відносин у три рази більша, ніж зафіксовано в статистичній звітності. Виплата зарплат «у конвертах» також негативно впливає на наповнення бюджету Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань і позбавляє потерпілих на виробництві належних їм компенсацій і виплат.

Причина друга. Навіть серед застрахованих у Фонді працівників є певна кількість таких, які не знають, що у разі настання нещасного випадку його необхідно розслідувати. Та й обізнані у своїх правах працівники переважно не бажають іти на конфлікт з роботодавцем або погоджуються на «подачки» власників підприємств. Але в кожному такому разі потерпілі на виробництві у результаті залишаються наодинці зі своєю бідою.

Причина третя. Вітчизняна особливість класифікації нещасних випадків полягає у тому, що вони можуть бути не пов'язаними з виробництвом з ряду причин (незадовільний стан здоров'я, необережність, перебування у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння та ін.). За даними Держгірпромнагляду, у 2010 р. із загальної кількості поодиноких нещасних випадків з виробництвом було пов'язано тільки 32%. У таких випадках Фонд не виплачує потерпілому компенсацій за заподіяну шкоду, а роботодавець звільняється від вжиття ефективних профілактичних засобів.

Причина четверта. За взятий на облік нещасний випадок роботодавець, відповідальний за порушення вимог законодавства про охорону праці, несе покарання, хоч і символічне (штраф від 85 до 170 грн.), а за його

приховування відповідальність взагалі законодавчо не встановлена.

Причина п'ята. В Україні відсутня єдина система збору та аналізу інформації про травматизм, у тому числі виробничий. Дані про загиблих і травмованих на виробництві за звітами Міністерства охорони здоров'я, Держгірпромнагляду, Держкомстату та Фонду відрізняються, причому суттєво [2, с.12-13].

Микола Федоренко, головний державний інспектор теруправління Держгірпромнагляду по Київській області та м. Києву у своїй статті «Необ'єктивність розслідування нещасних випадків: п'ять причин» додатково визначив причини, які знижують рівень об'єктивності розслідування:

1. Відсутність висновків компетентних органів та неоднозначності чинного законодавства.

2. Проведення експертизи умов і засобів виробництва за рахунок коштів підприємства, де стався нещасний випадок.

3. Ускладнення порядку внесення змін в існуючі акти розслідування та відсутність порядку їх анулювання.

4. Низький фаховий рівень осіб, які беруть участь у розслідуванні, збільшення кількості членів комісії та адміністративно-підпорядкованих погоджувальних рівнів у розслідуванні.

5. Дублювання функцій під час розслідування нещасного випадку ускладнює сам процес розслідування.

Об'єктивність розслідування, на думку автора, означає: однозначність та системність нормативних документів з цих питань, фахову підготовку та персональну відповідальність учасників розслідування та експертних організацій, а також зведення до мінімуму формалізму (бюрократичної складової) під час розслідування [4, с.32-33]. Безпристрасна статистика свідчить: у 1991 р. в Україні на виробництві сталося 132 962 нещасні випадки загального травматизму, з них 2 679 були смертельними. У 2010 р. – відповідно 11 698 і 644 нещасні випадки. Таким чином, за 20 останніх років у країні досягнуто зниження рівня виробничого травматизму: загального – більш як у 11 разів, смертельного – в 4 рази. [3, с.34]

Якщо статистика виробничого травматизму й надалі буде розвиватися такими темпами, то десь у 20-ті роки цього століття в Україні нещасних випадків зі смертельними наслідками не буде взагалі. Як показано на рис. 1, крива смертельного травматизму в останні 10 років упевнено опускається вниз. Можна навіть спрогнозувати, що, справді, у майбутньому вона перетне лінію абсцис.

Іван Зеленський у своїй статті «Приховування нещасних випадків як засіб поліпшення статистики» висловлює думку про те, що до п'яти основних причин приховування нещасних випадків можна додати шосту. Оскільки з 01.04.2001 р. – початку діяльності Фонду соціального страхування від

ОХОРОНА ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

нешасних випадків на виробництві та професійних захворювань, а точніше – з набуттям чинності Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві (01.10.2004 р.), в інженера з охорони праці роботи додалося. З'явилась ще одна контролююча структура. Для неї за результатами розслідування нещасних випадків потрібно, окрім акта за формою Н-1, складати ще й акт за формою Н-5, інші документи. А коли нещасні випадки з незначною втратою працездатності стаються мало не щотижня, що робити інженеру з охорони праці? Відповідь відома – не звертати на них уваги. Але ж приховують і ті випадки, що мають тяжкі наслідки...

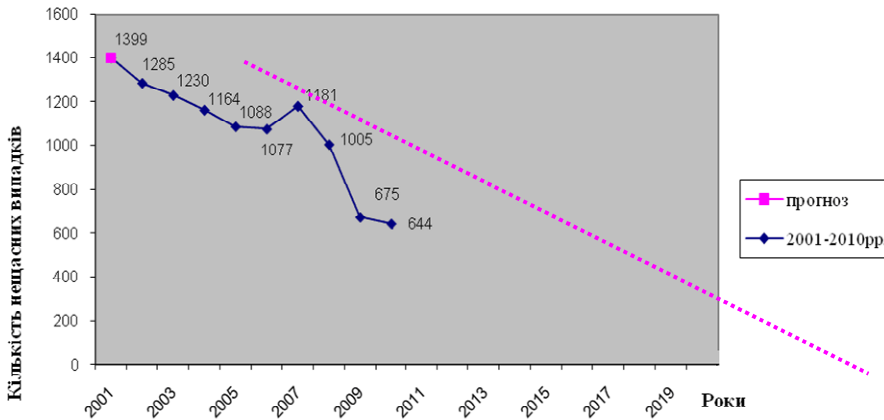

Рис. 1. Динаміка смертельного виробничого травматизму в Україні за 2001-2010 рр. та прогноз на майбутній період

Якщо звернутися знову ж таки до статистики, то починаючи з 2002 р. зниження рівня загального травматизму (мал.2) набрало нових темпів. Якщо вони збережуться, то у 2020 р. в нашій країні не буде навіть цих нещасних випадків. [3, с.35]

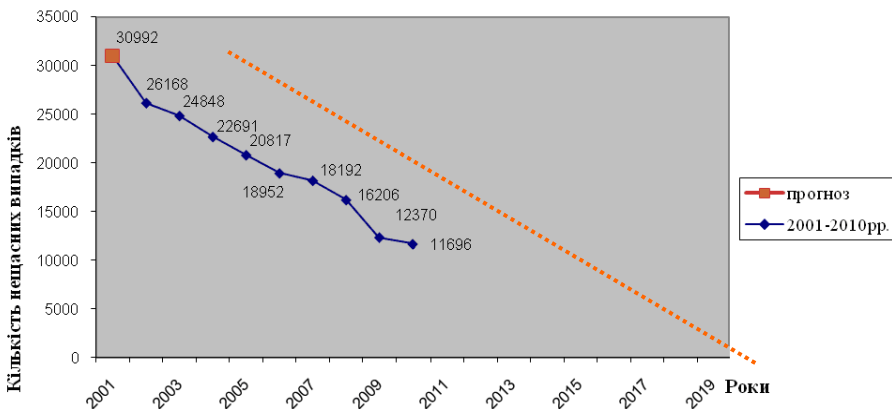

Рис. 2. Динаміка загального виробничого травматизму в Україні за 2001-2010 рр. та прогноз на майбутній період

На відміну від виробничого травматизму, аналізуючи дані про професійну захворюваність у I півріччі 2011 року, порівняно з аналогічним періодом 2010 року, бачимо, що кількість професійних захворювань збільшилась на 5,3% (з 2535 до 2669). Найбільша їх кількість зареєстрована у Донецькій (30%), Луганській (24,8%), Дніпропетровській (19%) і Львівській (12,7%) областях. Кількість профзахворювань у цих областях складає близько 87% від загальної по Україні. Спостерігається також ріст професійних захворювань у Львівській області – на 59,6% (з 213 до 340), у Донецькій – на 12,1% (з 726 до 814), Запорізькій – на 38,2% (з 34 до 47).

У структурі професійних захворювань перше місце належить хворобам органів дихання 68% від загальної кількості по Україні (понад 1839 випадків). На другому місці – захворювання опорно-рухового апарату – 19%. Третє місце залишається за вібраційною хворобою – 5% (133 випадки), четверте – за хворобами слуху – 3% (86 випадків). Найбільше професійних захворювань зафіксовано у таких галузях та видах робіт: добування та збагачення кам'яного вугілля – 71,5% від загальної кількості по Україні (1910 осіб); підземне видобування залізної руди – 6,1% (165 осіб); відкрите видобування залізної руди – 2,1% (56 осіб); будівництво підприємств енергетики, добувної та обробної промисловості – 2,3% (62 особи). Кількість осіб, яким встановлено професійні захворювання у цих галузях, складає близько 82% від їх загальної кількості по Україні.

Найчастіше професійні захворювання виникають після 20-29 років роботи в шкідливих умовах праці, а саме: від 20 до 29 років – 1384 випадки (52%); від 10 до 19 років – 789 випадків (30%); від 30 до 39 років – 370 випадків (14%).

Рівень виробничого травматизму та професійної захворюваності є одним із основних показників стану охорони праці. Деякі автори вказують, що аналіз даних Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві дає об'єктивніші дані, ніж державні статистичні звіти, тому, що у Фонді реєструються фінансові витрати. Це дає змогу прийти до висновку, що кількість нещасних випадків на підприємствах України має збільшуватися, а не зменшуватися.

Абсолютні цифри щодо травматизму та професійних захворювань в Україні за I півріччя 2011 року показують: у I півріччі 2011 року до робочих органів виконавчої дирекції Фонду надійшло близько 6700 повідомлень про нещасні випадки на виробництві, в яких постраждало 6835 осіб, в т.ч. 817 – із смертельним наслідком, та 2749 повідомлень про професійні захворювання. У I півріччі 2011 року страхові експерти (інші представники Фонду, які виконують їх обов'язки) взяли участь у роботі комісій з розслідування: 125 групових нещасних випадків, 424 нещасних випадків із смертельним наслідком, 504 випадків смерті на підприємстві, 1172 нещасних випадків з можливою

інвалідністю, 5032 інших випадків, 2767 професійних захворювань. Робочими органами виконавчої дирекції Фонду зареєстровано 5562 (з них 264 – смертельно) потерпілих від нещасних випадків на виробництві, на яких складено акти за формою Н-1. Серед них складено 4981 (в т.ч. смертельно – 181) актів за формою Н-1 на випадки, що сталися і розслідування яких закінчилось у I півріччі 2011 року, та 581 (в т.ч. смертельно – 83) акт на випадки, що сталися у минулих роках, але акти на них складені у звітному періоді. Також було складено 1067 актів за формою НПВ (в т.ч. 542 смертельно). У I півріччі 2011 року порівняно з аналогічним періодом 2010 року кількість страхових нещасних випадків зменшилась на 13,6% (з 6460 до 5562). Кількість смертельно травмованих осіб знизилась на 8,7 % (з 289 до 264). Кількість страхових нещасних випадків на виробництві зменшилась у всіх областях. Однак в деяких зросла кількість смертельно травмованих осіб, а саме: Донецька область – на 20% (з 50 до 60), Київська – на 71,5% (з 7 до 12), Херсонська – на 5 випадків (з 2 до 7).

Найбільша кількість страхових нещасних випадків зареєстрована у Донецькій (35,8%), Луганській (14,6%) і Дніпропетровській (7%) областях. Кількість травмованих осіб у них становить близько 57,4% від загальної кількості травмованих по Україні.

Якщо дані згрупувати за статтю, на підприємствах України травмовано 79,5% (4422) чоловіків (в т.ч. 246 – смертельно) та 20% (1140) жінок (в т.ч. 18 – смертельно) від загальної кількості травмованих по Україні.

У стані алкогольного сп'яніння травмовано на виробництві 81 особу (близько 1,5% від загальної кількості травмованих по Україні), при цьому 28 осіб отримали травми із смертельним наслідком.

Під час кризи значно впали обсяги виробництва, що відповідно позначилося на статистиці травматизму. Сьогодні в країні розпочалось економічне піднесення, однак із пожвавленням виробництва збільшуються і ризики виникнення аварій та нещасних випадків.

Висновки з даного дослідження будуть такими:

1. Результати порівняльного аналізу рівнів виробничого травматизму показують, що в Україні вони досить високі порівняно з країнами Європейського Союзу як за показниками загального травматизму, так і зі смертельними наслідками.

2. Співвідношення показників загального травматизму і травматизму зі смертельними наслідками в Україні не відповідає встановленим у світі закономірностям, що свідчить про неповну реєстрацію значної кількості виробничих травм.

3. Аналіз причин приховування виробничого травматизму показує, що в Україні: а) слід створити єдину систему збору та аналізу інформації про

травматизм; б) вимагає суттєвого доопрацювання вітчизняне законодавство щодо оформлення трудових відносин, правового інформування працівників, класифікації нещасних випадків та встановлення відповідальності за їх приховування. Особлива увага має бути приділена однозначності та системності нормативних документів.

4. В Україні, яка є країною-членом МОП впродовж 55 років, назріла необхідність розробки національної програми, що визначає строки, пріоритети і заходи її реалізації, а також алгоритм оцінки досягнутих результатів.

Національна політика у сфері охорони праці має спрямовуватися на мінімізацію виробничих ризиків і профзахворювань та сприяння сталому зростанню економіки з урахуванням сучасного соціально-економічного стану в державі. На оперативному рівні сьогодні серед основних пріоритетів виступає модернізація СУОП, метою якої є підвищення рівня безпеки та планомірне поліпшення умов на робочих місцях і в робочих зонах, що позитивно впливає на підвищення продуктивності праці, а отже, на розширення виробництва та економічне зростання підприємства, а на державному рівні – країни в цілому. [1, с.16-17]

Список використаних джерел:

1. Горюн Т. Безпечна праця як складова розвитку підприємств України Охорона праці / Т.Горюн // Охорона праці. – 2011. – №2. – С.16-17.
2. Колесник С. Приховування нещасних випадків: п'ять причин / С.Колесник // Охорона праці. – 2011. – №4. – С.12-13.
3. Зеленський І. Приховування нещасних випадків як засіб поліпшення статистики / І.Зеленський // Охорона праці. – 2011. – №6. – С.34-35.
4. Федоренко І. Необ'єктивність розслідування нещасних випадків: п'ять причин / І.Федоренко // Охорона праці. – 2011. – №7. – С.32-33.
5. Горюк О. Травматизм в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conf-cv.at.ua/forum/68-700-1>
6. Коваленко Н., Лашенко О. Травматизм на виробництві: Україна серед лідерів в Європі? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/16797705.html>